CONSIDERAȚII ASUPRA UNUI CONTRACT DE EDITARE ÎNTRE CONSTANTIN HAMANGIU ŞI LEON ALCALAY[1]

BOGDAN POPA
(*Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”*)

Numele lui Constantin Hamangiu (1869–1932) este asociat cu eforturile de alcătuire, comentare şi editare a codurilor juridice româneşti din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi din primele decenii ale secolului al XX-lea. Magistrat, membru al Academiei Române[2], ministru al Justiției (1931–1932)[3], fondator al publicației periodice „Pandectele Române”, Constantin Hamangiu a fost preocupat de la începutul carierei de legislația drepturilor de proprietate intelectuală, problemă recurentă în gândirea şi activitatea sa. Acest fapt este reflectat de publicațiile în domeniu, ce includ lucrarea de licență în drept din 1893[4], o carte tipărită în 1897[5] şi mai multe conferințe publice, bazate pe cercetările mai sus menționate[6].

Date fiind aceste preocupări, considerăm că nu este lipsit de interes să publicăm şi să analizăm contractul de editare încheiat la 4 mai 1898 între Constantin Hamangiu şi librarul-editor Leon Alcalay (1847–1920). Păstrat la Biblioteca Academiei Române, Secția Manuscrise, Arhiva 739 (impropriu denumită Arhiva General Alexandru Socec), contractul poate fi analizat ca model de practică a unui teoretician al dreptului românesc. Acest contract este, după câte ştim, inedit.

[1] Această contribuție este finanțată prin proiectul MINERVA – *Cooperare pentru cariera de elită în cercetarea doctorală şi postdoctorală*, cod proiect POSDRU/159/1.5/S/137832, co-finanțat de Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013.

[2] Mai multe premii pentru literatură, traduceri, lucrări juridice, compoziții muzicale şi artistice au fost oferite de Academia Română din fondurile lăsate de Constantin Hamangiu; cf. „Analele Academiei Române. Partea administrativă şi desbaterile”, seria III, tom LIV, 1933–1934, p. 173.

[3] Pentru ministeriatul lui Constantin Hamangiu, vezi Nicolae Iorga, *Memorii. VI. Încercarea guvernării peste partide (1931–1932)*, Bucureşti, 1939, p. 86, 172, 274–275. Cf. necrologul şi discursul funebru în Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, IV, Bucureşti, Fundația pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II”, 1939, p. 118–120.

[4] Constantin Hamangiu, *Proprietatea literară şi artistică (Lucrare prezentată ca teză pentru luarea licenței în drept)*, Bucureşti, Imprimeria Statului, 1893.

[5] Constantin Hamangiu, *Scriitori şi artişti. Studiu asupra dreptului lor*, Bucureşti, Editura Librăriei Carol Müller, 1897.

[6] Cf. Constantin Hamangiu, *Legislațiunea proprietății literare şi artistice în România. Drepturile autorilor români şi străini*, în „Literatură şi artă română”, an X, 25 decembrie 1906, p. 280–297; Constantin Hamangiu, *Proprietatea literară şi artistică în legislația românească. Drepturile autorilor români şi străini*, Bucureşti, 1919, unde juristul reia o mare parte din textul cărții din 1897.

„Studii şi materiale de istorie modernă”, vol. XXVIII, 2015, p. 31–36

La o primă lectură, punctele acestuia nu par a ridica dificultăți deosebite: textul este limpede formulat, clauzele nu împovărează şi nici nu par a fi lezat interesele vreuneia dintre părți. În paginile ce urmează, propunem o lectură coroborată cu opera juridică a lui Constantin Hamangiu. Considerăm că, astfel, anumite clauze (cedarea drepturilor de editare pentru o singură ediție, semnarea exemplarelor puse în vânzare) pot fi mai bine înțelese.

Interesant este faptul că, în momentul semnării contractului, atât Constantin Hamangiu cât şi Leon Alcalay erau la început de drum. Primul devenise judecător de instrucție pe lângă tribunalul Ilfov. Cel de-al doilea, fost anticar, cumpărase de la Carol Müller şi Storck librăria şi editura pe care cei doi foşti proprietari o achiziționaseră, la rândul lor, de la E. Graeve[7]. Acest contract poate fi înțeles şi ca actul ce a pus bazele unei colaborări de lungă durată între un autor de texte şi culegeri juridice, respectiv un editor care a transformat decisiv piața de carte din România de la începutul secolului trecut.

Deşi nespecificată în clauzele convenite de părți, baza juridică a contractului încheiat la 4 mai 1898 a fost dată de „Legea asupra presei", din 13 aprilie 1862. Legea a fost modificată după adoptarea Constituției din 1866 şi, ulterior, în anii 1874, 1884, 1885 şi 1904. Adoptarea actului normativ din 1862 a fost explicată de Constantin Hamangiu prin nevoia de a se introduce o legislație modernă şi completă în Principatele Unite, mai degrabă decât de nivelul atins de producția literară românească şi dezvoltarea comerțului cu carte[8].

„Legea asupra presei" a fixat raporturile dintre autori (termen generic sub care se înțeleg scriitori, istorici, jurişti, traducători) şi librarii-editori, prin introducerea drepturilor de proprietate literară (intelectuală). „Legea asupra presei" fusese parțial tradusă după legea franceză din 19 iulie 1793, de la care fusese împrumutată şi terminologia specifică. Termenul „presă" (*presse*), folosit în titlul legii, se referea atât la cărți, broşuri, note muzicale şi imagini tipărite, cât şi la conținutul ziarelor şi al altor publicații periodice. Articolul 1 al „Legii asupra presei" din 1862 prevedea că: „autorii de tot felul de scrieri, compozitorii de musică, pictorii sau desenatorii cari vor săpa sau litografisi tablourile ori desemnurile lor, în tot cursul vieței lor, se vor bucura ca de o proprietate a lor, de dritul esclusiv de a reproduce şi a vinde operile lor în tot principatul, sau de a trece către alții această proprietate a lor, fiindu-le acest drept recunoscut dupe legile în ființă". După moartea autorilor de texte literare, compoziții muzicale, tablouri sau traduceri, dreptul de proprietate literară rămânea pentru zece ani familiei sau „cesionarilor" (sub acest termen înțelegându-se librarii-editori), trecând apoi direct în domeniul

[7] Pentru viața, cariera şi importanța lui Leon Alcalay pentru evoluția editurilor şi a pieței de carte din România, a se vedea Nicolae Th. Ionnițiu, *Istoria editurii româneşti*, Bucureşti, Editura „Cartea Românească", 1943, p. 172–175.

[8] Constantin Hamangiu, *Scriitori şi artişti. Studiu asupra dreptului lor*, Bucureşti, Editura Librăriei Carol Müller, 1897, p. 8.

public[9]. Dreptul de proprietate literară era garantat şi autorilor străini. Un editor nu putea republica o traducere deja existentă fără acordul traducătorului, ceea ce nu excludea realizarea unei alte versiuni. Dacă o lucrare apărea fără acordul autorului, aceasta urma a fi confiscată iar tipograful sancționat cu o amendă.

În „Legea asupra presei" librăria era definită drept „speculațiunea în cărți", un comerț liber, permis pământenilor şi străinilor cu condiția depunerii unei cereri la Ministerul de Interne sau la administrațiile județene. Erau interzise publicațiile obscene, cenzura era desființată iar cărțile religioase trecute în domeniul public, cu condiția ca tipografii şi editorii să nu intervină asupra textelor aprobate de autoritățile ecleziastice. Prin legea din 1862, tipografii şi autorii erau obligați să trimită câte trei exemplare din fiecare publicație Bibliotecilor Centrale din Bucureşti şi Iaşi, de asemenea şi Bibliotecii Academiei Române[10].

Redăm mai jos textul integral al contractului dintre Constantin Hamangiu şi Leon Alcalay, cu comentariile noastre. Am optat pentru păstrarea formelor ortografice şi de limbă specifice sfârşitului secolului al XIX-lea.

Contract[11]

Între subsemnații C. Hamangiu jude instructor şi Leon Alcalay librar, am convenit următoarele:

Eu autorul cedez D-lui Alcalay editarea Codului de Comerciu[12] adnotat de mine cu ultimele modificări ale legilor precum şi diferite legi speciale relative la comerciu precum şi legea timbrului cu indexul alfabetic, iar la început va avea un index alfabetic general pentru întregul cod după cum sunt şi celelalte codice editate de d-nii Storck & Müller, formatul va fi mai mare adică No. 1 ca al Codului Sotir[13].

Această cedare o fac numai pentru o singură ediție de trei mii (3000) exemplare fără a mai avea dreptul d'a mai ceda altui cuiva nici chiar eu a o retipări până ce nu se va fi epuizat definitiv această ediție.

Tóte exemplarele vor fi semnate de mine aceasta chiar la aparițiunea primei cóle ca în urmă să se pótă broşa uşor.

Eu editorul mă angajez a tipări acest cod privindu-mă pe mine toate cheltuielile de imprimat, hârtie, broşat, etc.

Drept honorariu vă voi aquita una mie două sute lei (1200) în două rate şi anume 600 (şase sute) de lei acum la încheerea contractului când îmi veți da şi manuscrisul şi restul de 600 (şase sute) vi-lu voi aquita la terminarea imprimărei volumului.

[9] Un caz tipic a fost cel al *Poeziilor* lui Mihai Eminescu, pe care familia le-a republicat după moartea poetului. În 1901, Ioan I.V. Socec i se adresa lui Titu Maiorescu pentru a cere republicarea acestora, cu prefața mai veche a criticului, deoarece operele eminesciene trecuseră în domeniul public. Cf. Biblioteca Academiei Române, Secția Manuscrise, Fond Titu Maiorescu, S 63 (2) / XVII.

[10] Textul „Legii asupra presei" a fost reprodus de Constantin Hamangiu, *Codul general al României (Codurile şi legile uzuale în vigóre 1860–1903). Volumul II. „Legi Uzuale" 1860–1903*, Bucureşti, Editura Librăriei Leon Alcalay, 1903, p. 1351–1359.

[11] Biblioteca Academiei Române, Secția Manuscrise, A 739, f. 71.

[12] Apărut sub titlul *Codul Comercial: adnotat cu jurisprudența Înaltei Curți de Casație*, Bucureşti, Editura Librăriei Leon Alcalay, 1898.

[13] Referire la N.M. Sotir, *Codice de procedură civilă şi legea autentificării actelor adnotate cu jurisprudența română*, Bucureşti, Leon Alcalay, 1898. Formatul hârtiei folosite a fost, într-adevăr, acelaşi.

Corecturile vor fi făcute de tipograf rămânând ca Dvoastră să faceţi ultima revizie amănunţită ca să nu se strecoare erori.

Preţul cărţii'lu voi face după numărul de cóle ce va cuprinde şi se înţelege cât va fi posibil mai eftin, ca să lu pot petrece mai uşor.

Din acest cod vă voi oferi Dv. douăzeci de exemplare spre a le distribui.

Bucureşti 4 mai 1898
Leon Alcalay
Constantin Hamangiu

Am primit prima rată de şase sute lei, astăzi 4 mai 1898.
Const. Hamangiu

Am primit a compto ratei a doua, două sute lei, rămânând a mai primi patru sute lei.
23 iunie 1898
C. Hamangiu

Am primit şi restul de patru sute lei, ce mai aveam de primit, pentru plata integrală a primei ediţiuni din Codul comercial.
1898 iulie 13
C. Hamangiu

În ceea ce priveşte semnarea tuturor exemplarelor declar că renunţ, rămânând a se pune în vânzare fără a fi semnate de mine.
C. Hamangiu

În toate lucrările dedicate chestiunii proprietăţii literare, Constantin Hamangiu a plecat de la premisa că orice tip de proprietate trebuie înţeleasă ca o „răsplată naturală a muncii". El a invocat binele public şi a susţinut faptul că proprietatea literară şi artistică trebuie văzută ca o modalitate de a proteja oamenii de valoare[14]. Prin adoptarea acestui punct de vedere, Constantin Hamangiu a intrat în polemică cu fostul său profesor, Constantin Dissescu (1854–1932), care susţinea eliminarea elementului mercantil din viaţa intelectuală. Ca şi Constantin Hamangiu, care a susţinut constant acordarea drepturilor de propritate literară şi artistică atât autorilor români de opere originale, cât şi celor străini, ale căror lucrări erau traduse sau reprezentate în România, Constantin Dissescu a rămas fidel opiniei sale iniţiale. Astfel, fără a nega importanţa recunoaşterii şi protejării proprietăţii, Constantin Dissescu pornea de la premisa că aceasta era garantată şi nu generată de lege. Proprietatea intelectuală era doar „răsplata pentru serviciile aduse societăţii, în baza justiţiei şi utilităţii sociale", şi nu trebuia asimilată proprietăţii „teritoriale"[15], aşa cum considera Constantin Hamangiu. Dar argumentul cel mai important al lui Constantin Dissescu era că „istoria intelectuală a omenirii ne dovedeşte că ori de câte ori au intrat calcule de retribuţie în lucrări literare, totdeauna acest element comercial a fost cu atât mai dăunător calităţii produsului intelectual, cu cât a

[14] *Ibidem*, p. 14–15, 58, 91.
[15] Constantin G. Dissescu, *Drept constituţional*, ediţia a III-a, Bucureşti, Socec, 1915, p. 498–514.

predominat mai mult în mintea autorului”[16]. Contra-argumentele juridice ale lui Constantin Hamangiu erau, de asemenea, sprijinite de idei generoase cu privire la progresul întregii societăți: „cugetătorii, scriitorii, artiştii, invet<at>orii prin munca lor – geniul fără muncă rămâne steril – aduc servicii societății, îi dau impulsiunea fără de care nu se poate merge înainte”[17].

Conform opiniei lui Constantin Hamangiu, „cesiunea” proprietății literare şi artistice nu era altceva decât o convenție supusă prevederilor Codului Civil. Juristul invoca faptul că un autor poate ceda drepturile de publicare unui editor pentru o singură ediție, aşa cum este cazul contractului cu Leon Alcalay[18]. De asemenea, cesionarii, respectiv librarii-editori, puteau la rândul lor vinde drepturile cumpărate[19]. Acesta a fost chiar cazul librarului-editor Carol Müller, care, în 1898, i-a cedat lui Leon Alcalay majoritatea drepturilor de proprietate literară pe care le achiziționase pentru editura pe care o condusese.

Se explică astfel clauzele privind onorariul şi, respectiv, cea a cedării drepturilor de editare pentru o singură ediție. Tirajul era însemnat, dar nu atipic pentru epocă. Numeroase alte lucrări, mai ales literare, au apărut în ediții de 3.000–5.000 de exemplare. Ceea ce poate surprinde este onorariul, aparent redus față de volumul de muncă presupus de alcătuirea codurilor şi, de asemenea, față de numărul de exemplare pe care şi-l propunea librarul-editor. Leon Alcalay prelua însă cheltuielile de tipărire propriu-zisă, ceea ce presupunea o investiție importantă din partea sa.

Interesantă este şi clauza semnării tuturor exemplarelor ce urmau a fi puse în vânzare de către autor. Aceasta era o măsură împotriva oricăror tiraje suplimentare, pe care librarul-editor le-ar fi scos pe piață fără ştirea autorului. În studiul său din 1897, Constantin Hamangiu a reprodus şi analizat, ca jurisprudență, speța dintre văduva lui Petre Ispirescu, Sevastița Ispirescu, şi editorul H. Steinberg. Acesta încălcase termenii înțelegerii prin realizarea unui tiraj suplimentar, fiind obligat la plata unor despăgubiri băneşti[20]. Totuşi, Constantin Hamangiu a renunțat la această clauză, din lipsă de timp. Cum colaborarea sa cu Leon Alcalay a continuat, probabil că înțelegerea dintre cei doi a fost întocmai respectată de către librarul-editor.

Preocupările pentru studiul dreptului proprietății intelectuale şi experiența lui juridică explică modalitatea în care Constantin Hamangiu şi-a negociat propriile contracte ca autor. Alcătuit în baza legii din 1862, contractul de editare dintre Constantin Hamangiu şi Leon Alcalay a ținut cont de toate prevederile actului normativ privind proprietatea literară: din munca intelectuală decurgeau onorariul şi dreptul autorului de a dispune de numărul de ediții, de asemenea şi obligația librarului-editor de a nu recurge la tiraje piratate. Corect şi limpede scris, textul redactat de Constantin Hamangiu şi Leon Alcalay poate fi citit astăzi ca un model

[16] *Ibidem*, p. 514.
[17] Constantin Hamangiu, *Scriitori şi artişti*, şi urm., p. 99.
[18] *Ibidem*, p. 172.
[19] *Ibidem*, p. 178.
[20] *Ibidem*, p. 175–178.

de aplicare a Legii asupra presei din 1862 şi, de asemenea, ca un exemplu al modalității în care funcționau, la sfârşitul secolului al XIX-lea, relațiile dintre autori şi librarii-editori din România.

CONSIDERATIONS ON A PUBLISHING CONTRACT BETWEEN CONSTANTIN HAMANGIU AND LEON ALCALAY

Abstract

The aim of this contribution is to analyse the practice of a juridical theorist, namely Constantin Hamangiu (1869–1932). Well known for his efforts to collect, annotate and publish the Romanian codes of laws, Constantin Hamangiu also took a special interest in the issue of copyrights. His works included several writings on the issue of the interpretation and jurisprudence of the French inspired "Law on the Press" (1862, modified in 1866, 1874, 1884, 1885, and 1904). Since 1862, the rights of intellectual property were part of the Romanian legislation and Constantin Hamangiu constantly argued that they must be protected as any other type of property. In 1898, Constantin Hamangiu signed a publishing contract with Leon Alcalay, one of the most important Romanian booksellers and publishers at the turn of the century. The present contribution aims to compare the terms of the published contract with the juridical thought of Constantin Hamangiu.

Keywords: copyright law, juridical thought, legal codes, publishing houses, bookselling in 19th century Romania.